

РЕЦЕНЗИЯ

**от д.ф.н. Майа Станкова Разбойникова-Фратева,
проф. в СУ „Св. Климент Охридски“**

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор' в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Сравнително литературознание)

Автор: София Николаева Дачева

Тема: „Рецепцията на Томас Ман и Херман Хесе в България (съпоставително изследване)“

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Клео Стефанова Протохристова, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-2074 от 25.04.2019 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационния труд на докторантката София Н. Дачева. Представеният от докторантката комплект материали на хартиен носител е в съответствие с чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва всички необходими документи за изготвяне на рецензия.

Докторантката има посочени три броя публикации по темата на дисертационния труд.

2. Кратки биографични данни за докторанта

София Дачева е завършила бакалавърска и магистърска степен в ПУ „Паисий Хилендарски“, ползва немски, английски и полски език, професионалната ѝ биография е свързана с филологическото ѝ образование и преподаването на чужд език. Докторантката има музикална подготовка, благоприятно обстоятелство по отношение на изследваните автори.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Дисертационният труд е посветен на присъствието на двама немски автори в българския културен контекст. Той изследва рецепцията им в съпоставителен план като основанията за това са добре обосновани в няколко аспекта (биографичен, творчески, комуникативен) и с оглед на паралелите в рецептивната им история. Българската литературна наука има забележителни постижения в компаративистичните изследвания и изследванията на рецепционните процеси по отношение на редица автори и литературни течения и школи. Отсъствието на мащабно проучване на точно тези двама автори определя предмета и целите на дисертационния труд като значимо и нужно допълнение към историята на рецепцията на немскоезичната литература в България. Актуалността на изследването произтича и от общата актуалност на рецептивисткия клон на литературознанието в контекста на актуалната проблематика за културните взаимодействия в съвременния свят. Без да се стреми към по-сложни теоретични обобщения, изследването съ-

вестно и последователно работи за натрупването на фактология, в анализа на която да очертае исторически етапи и преходи.

4. Теоретична рамка и методика на изследването

Теоретичната рамка на изследването е изградена върху рецептивната теория, като дисертантката се позовава на основни представители на немската школа – Ханс Роберт Яус и Волфганг Изер, които тя добре познава. София Дачева проследява развитието на рецептивната естетика в теоретичните разработки на Стенли Фиш, Джонатан Кълър и Норман Холанд (18 и сл.) и показва способност да изложи различията във възгледите им в компримиран вид. Все пак трябва да се отбележи критично, че преходът от излагането на теоретичните постановки към целенасоченото им прилагане в изследването не е убедителен. Може би причината за това е в недооценената сложност на понятието за рецепция: теоретичната рамка се концентрира върху рецептивната теория, която въвежда фигурата на читателя като основна в общия подход към литературата и оттам се разслюява на различни инварианти според поставените акценти, но остава съсредоточена върху текста. Рецепцията на даден автор в друга езикова среда закономерно изследва общите механизми, линии и медии на въвеждането му и едва след това достига до конкретното случване на произведенията в отделни читателски актове. Този праксеологичен аспект на рецепцията остава нерелевантен. В анализите на издирената, събрана и систематизирана фактология за проникването на Томас Ман и Херман Хесе в България посредством превода и критиката може да се разпознае връзката със Стенли Фиш и Джонатан Кълър, макар да не е експлицитно заявена. Дисертантката е потърсила изход от тази очевидно забелязана и от нея диспропорция като е въвела проблема за „връзката между оригинала и превода и нейните интертекстуални и мултикултурни релации“ (16) в теорията на Сюзън Баснет и Андре Льофевр. Тази линия обаче остава неоползотворена: съсредоточаването върху превода надхвърля поставените задачи, както е упоменато на с. 21. Впрочем това ограничение влиза в противоречие с формулираното намерение на с. 11, вероятно остатък от по-ранни етапи на работата: „За постигането на тази цел ще бъдат представени всички преводи, осъществени през годините, като същевременно ще бъдат посочени качествата на различни преводи на едно и също съчинение.“ (с. 11)

Подходът на изследването на рецепцията на двамата автори е определен като хронологичен, тематичен и аналитичен. (с. 12) Той е напълно адекватен на намеренията на изследването и позволява събраният изследователски материал да бъде систематично изложен. Кандидатката обоснова въвеждането на принципно разделяне на цялостната рецепция на три периода, чийто гранични маркери са историко-политически, и се придържа последователно към това разделяне и при двамата автори. (с. 36)

6. Структура, характеристика и оценка на дисертационния труд

Структурата на същинската част на изследването подчертава неговия съпоставителен характер. Уводната глава формулира ясно целите, задачите и методиката на изследването. Прави впечатление отсъствието на обичайния преглед на изследователската литература по разработваната тема, което може да бъде обяснено с обстоятелството, че в частта, посветена на критическата рецепция са обхванати разработките, имащи връзка с рецепцията на Томас Ман и Херман Хесе в България. Би било добре подобни съображения да намерят по-видимо отражение в уводната глава. Също така от полза за изследването би

било да се въведат и използват изследователският опит и теоретични и практически подходи на българските учени-компаративисти.

На същинската част на проучването са посветени глави II – IV. В паралел и съпоставка се следват класическите линии на рецептивното проучване: преводна рецепция във втора глава, критическа рецепция в трета и творческа рецепция в четвърта глава. Заключение обобщава натрупаните наблюдения и изводи от анализите. Интерес представляват приложенията към дисертационния труд: интервю със Светлозар Игов в качеството му на писател и подробен каталог на преводните издания на произведения на Томас Ман и Херман Хесе. Този каталог би имал улесняваща функция при последващи разработки – на дисертантката и на други учени.

Втора и трета глава са аналогично структурирани въз основа на въведения хронологичен подход. Втора глава, логично, е по-малка по обем: В нея са обобщени подробните данни от каталога в Приложението. Отбелязани и коментирани са особености на преводната рецепция на двамата автори в различните периоди, като на места е допуснато или по-скоро недогледано смесване на периодите (с. 22-23, значимостта на антифашистката позиция на Т. Ман има релевантност по отношение на втория период). Проличава отличната запознатост на София Дачева с проблематиката и наличната изследователска литература по въпроса. Впечатление прави и старателното издирване на съществуващите преводи, публикувани като самостоятелни издания или включени в сборници. Любопитно е да се узнае, дали са оглеждани периодичните издания и през трите периода относно публикации на преводи на произведения от двамата автори. При критическата рецепция са отбелязвани някои преводи в периодични издания (с. 40, 81), но в тази глава (II) не срещам такива податки и коментари. Твърдението на с. 25, че през 1980 г. Димитър Стоевски е превел „отново“ романа „Буденброкови“ за второто издание, поражда въпроса, дали тази информация следва да се разбира буквално и откъде идва тя или става дума за недостатъчно прецизна формулировка.

Ключова глава за работата е третата, посветена на критическата рецепция. Тук изследователката е положила много усилия и труд да открие и систематизира хронологично и тематично критическите съчинения във връзка с творчеството на Ман и Хесе. Поради изобилието на материала една по-видима вътрешна структурираност на главите би била препоръчителна, а и визуалното дооформяне също би било от полза за читателя: например отделянето на цитатите, точното поставяне на кавичките значително би улеснило прочита, както и по-отчетливото разграничаване на реферирането на даден текст и изследователския коментар. Преходът между тези редуващи се типове изложение често се изплъзва. Особено полезно се оказва предварителното формулиране на тематичните ядра, които София Дачева на базата на предварителния анализ е извела като съществени за критическата рецепция на дадения автор. Тази предварителност сякаш дисциплинира по-нататъшното изложение и внася ред (вж. критическата рецепция на Х. Хесе през втория период, с. 80 и сл.). При Томас Ман това правило не се спазва (вж. с. 45 и сл.) и на читателя е предоставено да си свърши работата по подреждане на информацията. Може би отделянето на основни критически гласове като този на Исак Паси по отношение на Томас Ман в отделна самостоятелна подточка или екскурс, би имало своя принос за по-доброто структуриране на текста. Докторантката отлично познава критическите текстове, изложенията ѝ са прецизни, а коментарите свидетелстват за аналитичните ѝ умения.

Като особено интересни за мен се очертават преводите на критически текстове (напр. на Паул Рила, с. 46 и др.), тъй като чрез тях се въвежда допълнителното форматиране на рецепцията на авторите през втория период, зададено от реципирането им в ГДР. Съществуването на двете германски държави с различно отношение към литературното наследство, различно контекстуализиране на авторите и различни интерпретационни подходи внася допълнителна интрига в рецепцията им в социалистическа България.

Третият период е най-труден за обработка и систематизиране, тъй като в него, както отбелязва авторката, критическата рецепция става много по-разнообразна, макар и не така интензивна (с. 103). Оформянето на тематичните ядра при Томас Ман не може да сработи, затова авторката променя подхода, без да рефлектира тази стъпка и подрежда статиите по друг, неизяснен експлицитно критерий (с. 104 и сл.). За сметка на това обаче тя много точно отчита промените и постиженията в критическата рефлексия през този период, която за първи път въвежда ролята на Адорно при написването на „Доктор Фаустус“ и отваря врата за компаративисткия прочит на произведението (при Теодора Цанкова, Стоян Меретев, Емануил Видински, Петя Абрашева) или по достойнство оценява качествено новите моменти (Красимира Михайлова, Клео Протохристова). В тази част на изследването Дачева рефлектира наличието на чужди разработки в критическата рецепция (Марио Варгас Льоса; Малгьорит Юрсенар чрез Венцеслав Константинов). При Херман Хесе авторката отново сполучва да оформи тематичните ядра, около които да проведе анализа на критическата рецепция. Може би продуктивно би било критическата рецепция да бъде допълнително и жанрово структурирана (предговор, рецензия, литературно-критическата студия). Отново бих искала да подчертая внимателното издирване на всички текстове, в които са включени и писаните на немски език изследвания на някои от българските германисти (Пенка Ангелова, Антоанета Димитрова, Божидара Делииванова, Цветан Цветанов).

Творческата рецепция включва два романа: на Светлозар Игов и на Емилия Дворянова. Препратките към Томас Ман са внимателно проследени и анализирани с вещина. Интервюто със Светлозар Игов осветлява допълнително този вид рецепция от гледната точка на автора. По отношение на творческата рецепция пред София Дачева се разкриват допълнителни полета за бъдещи изследвания, които да продължат и развият линията на дисертационния труд по отношение на българското литературознание и присъствието на Томас Ман в него вече не като обект на изследване, а като символ на определени нагласи, техники на писане, позиции, тъй като често в различни литературоведски изследвания Томас Ман е призоваван като свидетел в потвърждаването или отхвърлянето на определени аргументации.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

При изследването на рецепцията на двама от най-значимите немскоезични автори на ХХ век с научна добросъвестност и старание докторантката издирва и натрупва фактологичен материал, който подлага на анализ и достига до самостоятелни и стойностни научни изводи, които могат да бъдат използвани и от други изследователи, а също така да послужат за основа на нейни по-нататъшни изследвания. Задачата, която си поставя София Дачева, е пионерска и приносите на изследването са безспорни. Формулираните

приноси са достоверни, напълно съответстват на предложеното в дисертационния труд и със сигурност биха могли да бъдат допълнени.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Докторантката представя три статии на български език, две от които под печат, свързани с темата на дисертацията. Първата статия обследва възможността за сравнителното рецептивистко изследване на Томас Ман и Херман Хесе и е публикувана, а следователно и писана, на сравнително ранен етап от работата върху дисертационния труд, като отразява намеренията и първоначалните проучвания на докторантката. Втората и третата статии, дадени за печат през настоящата година, тръгват от отделни елементи в дисертационния труд и ги подлагат на по-съсредоточен и задълбочен оглед. Те безспорно са свързани с него и надграждат върху вече изработените тези на изследването. Статиите са публикувани, респ. са приети за печат в много авторитетни български издания: „Филологически форум“, „Литературна мисъл“, сборник с текстове от „Климентовите четения“ в СУ.

9. Автореферат

Авторефератът напълно отразява съдържанието и структурата на дисертационния труд и е изготвен в съответствие с изискванията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд е изграден върху сериозен изследователски проблем и дава своя оригинален принос към неговото изясняване. Докторантката притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения като филолог, качества за самостоятелно провеждане на научно изследване и умения за отговорна и съвестна научно-изследователска работа. Дисертационният труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване и предлагам на почитаемото научно жури **да присъди** на докторантката София Николаева Дачева образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма „Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Сравнително литературознание)“.

10.06.2019 г.

Рецензент: .....

проф. д.ф.н. Майа Разбойникова-Фратева